

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ СУВ ХЎЖАЛИГИ ВАЗИРЛИГИ

**СУВ ХЎЖАЛИГИДА ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИЦИЯ ЛОЙИҲАЛАРИНИ
АМАЛГА ОШИРИШ МАРКАЗИ**

**ИРРИГАЦИЯ ВА ЭНЕРГИЯ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ
МИЛЛИЙ ЛОЙИҲАСИ
(P504600)**

ДАСТЛАБКИ ЛОЙИҲА ТЎҒРИСИДА ҚИСҚАЧА МАЪЛУМОТ

СЕНТЯБР, 2024, ТОШКЕНТ, ЎЗБЕКИСТОН

ЛОЙИҲА ТЎҒРИСИДА ҚИСҚАЧА МАЪЛУМОТ

Ўзбекистон Республикаси Хукумати Ирригация ва энергия самарадорлигини ошириш миллий лойиҳаси доирасида Жаҳон банкдан инвестиция кредитини жалб этишга тайёрланмоқда. Лойиҳа сектор барқарорлигини рағбатлантириш ва ҳукуматнинг ривожланиш мақсадларига эришиш йўлидаги тараққиётни тезлаштириш учун миллий ва минтақавий даражадаги устувор сиёсат, институционал ва инфратузилма тадбирларини молиялаштиради, шу жумладан иқлимга чидамли суғориш хизматларини ўз ичига олади.

Лойиҳанинг асосий тадбирлари ирригация инфратузилмасини модернизация қилиш, сув танқислиги ва иқлим ўзгариши даврида суғориш тармоқларида сув йўқотилишини камайтириш тизимини жорий қилишдан иборат, шунингдек, ирригация хизматлари ва қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришларини барқарорлигини таъминлаш.

Лойиҳа учта компонентдан иборат.

1-компонент: Инфратузилмага инвестиция ва ирригация хизматларини яхшилаш. Ушбу компонент доирасида ирригация ва дренаж хизматларини тақдим этишда иқлим ўзгариши хавфларини камайтириш ва мавжуд ресурслар самарадорлигини ошириш учун қурилиш ишлари, асбоб - ускуналар ва тегишли хизматларни молиялаштирилади. Ушбу инвестиция қуйидагиларни ўз ичига олади: (i) суғориш ва дренаж тармоқларини устиворлигини ошириш, (ii) насос станциялари самарадорлигини ошириш ёки насос станцияларини фойдаланишни тўхтатиш, (iii) ҳудудий сув хавзаларини ўрганиш ва ҳисобот бериш ва (iv) суғориш тармоқларини самарадорликни ошириш орқали мавжуд суғориш тизимини бошқаришни такомиллаштириш, шу жумладан, жойларда ақлли сув ўлчаш орқали сув тежашга қўмақлалиш. Ушбу компонент доирасида асосий сув таъминоти бўйича бешта ирригация ва дренаж тармоқларини бошқариш ва назорат қилиш тизимлари модернизация қилинади, шу жумладан, ерларни лазерли текишлаш ва чуқур юмшатиш ишларини амалга оширилади.

2-компонент: Барқарор хизматлар кўрсатиш учун ирригация тизимлари ҳавза бошқармаларининг салоҳиятлари кучайтирилади. Ушбу компонент иқлимга чидамлилиқ ва паст углеродли тамойилларга асосланган сувни бошқариш бўйича инновациялар ва илғор тажрибаларни қўллаб-қувватловчи асбоб-ускуналар ва хизматларни сотиб олиш ҳамда ўрнатилишини молиялаштиради.

Ушбу компонент доирасида режалаштирилган тадбирлар қуйидагиларни ўз ичига олади:

- Сув етазиб берувчиларни молиявий барқарорлигини ошириш (харажатларини камайтириш, дароматларини ошириш, сув етказиб бериш хизматлари учун тўловларни тўғри метадиалогиясини ишлаб чиқиш).
- Сув хўжалиги ташкилотларининг қуйи ва юқори бўғимдагиларни ваколатларини кўчатириш (масалан, иншоотларни завоначий бошқаруви, режалаштириш, ҳар қил тадбирлар).
- Насос станцияларида энергия истеъмолини онлайн назорат қилиш ва энергия аудитини амалга ошириш.
- Насос станциялари яқинида куёш электр станцияларини ўрнатиш учун дала ишлари

тадқиқотларини ўтказиш.

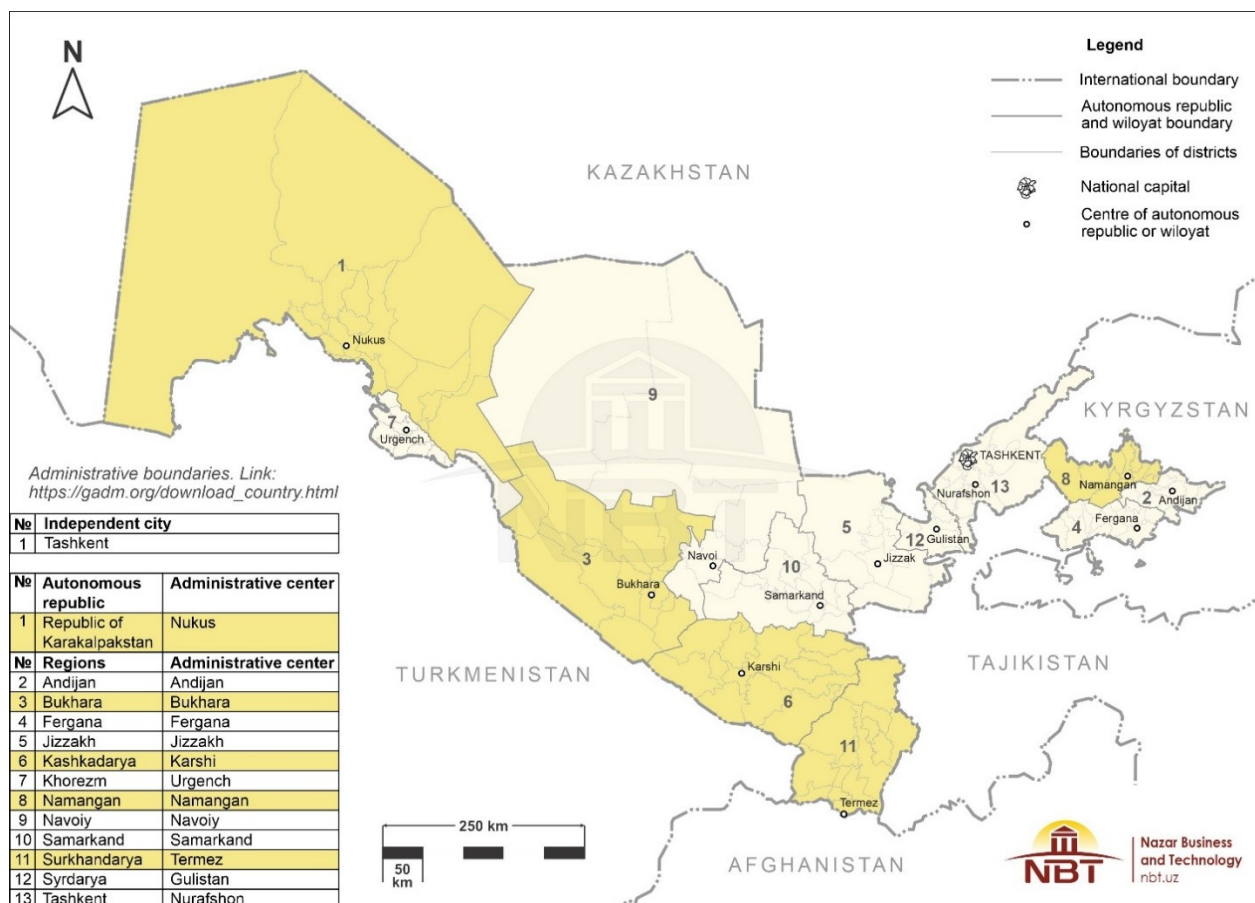
- Сув хизматларини кўрсатувчи туман/вилоят ташкилотларни биноларини модернизация қилиш ва уларга қуёш панелларини ўрнатиш
- Сув истеъмочилари масъулиятини ва розилигини мониторинг қилиш дастурлари

3-компонент: Сектор миқёсида институционал мустаҳкамлаш ва лойиҳаларни бошқариш. Ушбу компонент тармоқдаги ислохотларни қўллаб-қувватлаш ва амалга оширишни кучайтиришга, шунингдек, 2020-2030. йилгача сув ресурсларини ривожлантириш миллий стратегияси мақсадларига эришиш йўлида фаолият юритиш учун миллий даражадаги сектор институтларининг салоҳиятини кучайтиришга қаратилган миллий даражадаги фаолиятни (товар ва хизматлар) молиялаштиради. Компонент доирасидаги фаолият соҳа вазирликларининг сув билан боғлиқ сиёсат/стратегияларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш салоҳиятини оширишга қаратилади. Фаолиятлар, шунингдек, келажакдаги инвестицияларни жалб қилишга қаратилган. Ушбу компонент лойиҳаларни бошқариш ва мувофиқлаштириш, харидлар, молиявий менежмент, мониторинг ва баҳолаш, ижтимоий ва атроф-муҳит стандартларини бошқариш ва назорат қилиш, алоқа ва ахборотлаштиришни молиялаштиради. Ушбу компонент сув хизматларини яхшилашга қаратилган келажакдаги инвестициялар учун техник-иқтисодий асослашни тайёрлашни молиялаштиради.

Лойиҳа Ўзбекистон Республикасининг 5 та ҳудудида 9 та ирригация каналларида амалга оширилади. Суғориш тизимларининг номлари ва ҳудудлар бўйича каналларнинг номлари Қорақалпоғистон Республикаси, Бухоро, Қашқадарё, Наманган ва Сурхондарё вилоятлари кесимида келтирилган. Кичик лойиҳаларнинг жойлашуви ҳақида қисқача маълумот 1-жадвал ва 1-расмда келтирилган.

1-жадвал Модернизация қилинадиган каналлар рўйхати

Ҳудудлар ва ташкилотлар номи	Канал номи
Қарақалпоғистон Республикаси	
Қуваниш-жарма ирригация тизими бошқармаси	Қуваниш жарма канали
Сурхондарё вилояти	
Аму-Занг ирригация тизими бошқармаси	Занг канали
Қашқадарё вилояти	
Яккабоғ-Ғузор ирригация тизими бошқармаси	Пахтаобод канали
Наманган вилояти	
Шимолий Фарғона магистрал канали бошқармаси	ШФМК канали
Бухоро вилояти	
Хархур-Дуоба ирригация тизими бошқармаси	Шимолий Ғарбий канали
Хархур-Дуоба ирригация тизими бошқармаси	Хайработ канали
Шохруд-Дўстлик ирригация тизими бошқармаси	Шохруд канали
Ромитон туман ирригация бўлими ҳисобидаги	Ромитан канали

1-расм Лойиҳанинг жойлашув харитаси

Лойиҳа Жаҳон банкининг Атроф-муҳит ва ижтимоий стандартлари (АМИС) бўйича Б тоифаси сифатида таснифланган ва атроф-муҳит ва ижтимоий таъсирнинг тўлиқ баҳоси ўтказилган.

Атроф-муҳит ва ижтимоий баҳолашнинг мақсади ва вазифалари.

Баҳолашнинг мақсадлари қуйидагилардан иборат:

а) 4 та танланган ирригация ва дренаж тизимлари учун атроф-муҳит ва ижтимоий баҳолаш ҳисоботини (АМИБХ) ишлаб чиқиш; и) Жаҳон банки (АМИС)га мувофиқ лойиҳанинг атроф-муҳит ва ижтимоий хавфлари ва таъсирини аниқлаш, баҳолаш ва бошқариш. ii) лойиҳанинг атроф-муҳит ва ижтимоий хавфларини юмшатиш учун иерархик ёндашувни қўллаш; iii) кам таъминланган ёки заиф аҳоли қатламига таъсир этувчи омилларни аниқлашга ёрдам бериш ва агар керак бўлса, бундай таъсирларни юмшатиш учун табақалаштирилган чора-тадбирларни аниқлаш;

б) Атроф-муҳит ва ижтимоий бошқарув режасини (АМИБР) ишлаб чиқиш, шу жумладан юмшатиш чоралари, мониторинг режалари, жавобгарлик ва ҳисобот тизими, салоҳиятини ошириш,

с) лойиҳа компоненти ва фаолияти учун манфаатдор томонларни жалб қилиш режасини (МТР) ишлаб чиқиш;

д) лойиҳа ходимларини миллий қонунчилик ва Жаҳон банки АМИС талабларига мувофиқ қандай бошқаришни белгиловчи лойиҳа учун Меҳнатни бошқариш тартиб-қоидаларини (МБТҚ) ишлаб чиқиш;

э) Мажбурий кўчиришга олиб келадиган лойиҳанинг барча таркибий қисмларига тааллуқли бўлган Кўчириш сиёсати асосини (КСА) ишлаб чиқиш;

ф) лойиҳанинг Атроф-муҳит ва ижтимоий бошқарув режасини (АМИБР)га асосий тавсиялар ва маълумотларни тақдим этиш;

г) атроф-муҳит ва ижтимоий муаммоларни бошқариш учун лойиҳанинг институционал салоҳиятини баҳолаш;

х) Атроф-муҳит ва ижтимоий хавф ва таъсирларни бартараф этиш учун тегишли мамлакат қонунлари ва талабларини кўриб чиқиш.

Атроф-муҳит ва ижтимоий баҳолаш ҳисоботи бобларда икки жилдда тақдим этилган:

I. Умумий ҳулосаси, кириш, ҳуқуқий ва меъёрий ҳужжатларга мувофиқлик таҳлили, лойиҳа тавсифи, бошланғич тавсифи, муқобил вариантлар таҳлили, жамоатчилик маслаҳати ва иштироки, атроф-муҳит ва ижтимоий таъсир, атроф-муҳит ва ижтимоий бошқарув режаси, институционал салоҳиятни баҳолаш ва амалга ошириш механизми;

II. Иловалар.

Ўзбекистон миллий қонунчилигига мувофиқ, 4 та алоҳида атроф-муҳитга таъсир баҳолаш ўтказилди ва назорат қилувчи орган – Экология, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва иқлим ўзгариши вазирлигидан (ЭАММҚИЎВ) рухсат олинди. Миллий қонунчиликка риоя қилиш учун насос станцияларини қуриш ва ишга туширишдан олдин қуйидаги рухсатномаларни олиш керак:

2-жадвал Керакли рухсатномалар ва келишувлар рўйхати

#	Ҳужжатлар номи	Рухсат олиш вақти	Рухсатнома берувчи агентликлар	Масъуллар
1	Мавжуд қазилма конлардан фойдаланиш ёки янгиларини очиш учун рухсат/лицензия(агар мавжуд бўлса)	Қурилиш ишлари бошланишидан олдин	Худудий ер кадастри бошқармаси. ЭАММҚИЎВ	Пудрачилар
2	Дарахтларни кесиш учун рухсатнома алоҳида тегишли бўлмаган КСА таркибига кирмайдиган дарахтларни кесиш зарурияти туғилганда)	Қурилиш ишлари бошланишидан олдин	ЭАММҚИЎВ вилоят бошқармалари	Пудратчилар/Марказ
3	Газ таъминоти, сув таъминоти ва алоқа идораларини қурилиш ишларини топшириш учун	Қурилиш ишлари бошланишидан олдин	Тегисли газ таъминоти, сув таъминоти ва алоқа идоралари	Пудратчилар/Марказ

#	Хужжатлар номи	Рухсат олиш вақти	Рухсатнома берувчи агентликлар	Масъуллар
5	Атроф-муҳит оқибатлари тўғрисида баёнот (зарурият бўлганда)	Ишга тушириш ишларидан олдин	ЭАММҚИЎВ вилоят бошқармалари	Марказ

ЭАММҚИЎВ – Экология, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва иқлим ўзгариши вазирлигидан, МАРКАЗ - Сув хўжалигида хорижий инвестицияларни амалга ошириш маркази, АМТБДБ -Атроф-муҳитга таъсир бўйича дастлабки баёнот.

Мавжуд ҳолат.

Кейинги йилларда мамлакатимизда ер ва сув муносабатларини такомиллаштириш, қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ер майдонларини мақбуллаштириш ва уларни ажратишнинг соддалаштирилган тартибини қўллаш, ер-сув ресурсларидан фойдаланишда замонавий бозор механизмлари, инновацион ва ресурс тежовчи технологияларни жорий қилиш, паст ҳосилли пахта ва ғалла майдонларини қисқартириш ҳисобига юқори даромадли, экспортбоп маҳсулотлар етиштириш бўйича тизимли чоралар амалга оширилмоқда.

Шундай бўлсада, таҳлиллар иқлим ўзгариши Ўзбекистонда сув тақчиллигини янада кескинлаштиришини, 2000, 2008, 2011, 2014 ва 2018 йиллардаги каби қурғоқчиликнинг давомийлиги ва даврийлиги кўпайишига олиб келишини ҳамда иқтисодиётнинг сув ресурсларига бўлган эҳтиёжини қондиришда жиддий қийинчиликларни келтириб чиқариши мумкинлигини кўрсатмоқда. Кейинги 15 йил ичида аҳоли жон бошига сув таъминоти 3 048 куб метрдан 1 589 куб метрга қисқарган.

Шу билан биргаликда, республикада аҳоли сони йилига ўртача 650 - 700 минг нафарга ошиб, 2030 йилга бориб 39 млн нафарга етиши, уларнинг сифатли сувга бўлган талаби 2,3 млрд куб метрдан 2,7 - 3,0 млрд куб метрга (18 - 20 фоиз) етиши кутилмоқда. Бу эса коммунал соҳани йилдан йилга сувга бўлган талабини ортишига олиб келади.

Сўнгги йилларда саноат ва энергетика соҳалари фаол ривожланиб, уларнинг сувга бўлган талаби йил сайин ошиб бормоқда. Ҳисоб-китобларга кўра бу соҳаларнинг йиллик умумий сув истеъмоли 1,9 млрд куб метрдан 2030 йилга бориб 3,5 млрд куб метрга (1,8 баробар) етади.

Шунингдек, республикада ҳудуди ўзига хос тупроқ ва иқлим шароитига эга бўлиб, табиий дренажнинг етишмаслиги, ер ости сувлари минераллашуви даражасининг юқорилиги натижасида бир қатор ҳудудлар “бирламчи шўрланган”. Шу билан бирга, сув ресурсларидан оқилона фойдаланмаслик ва бошқа антропоген омилларнинг салбий таъсири натижасида айрим ҳудудларда ерларнинг “иккиламчи шўрланиши” кузатилиб, 45,7 фоиз суғориладиган ер майдони турли даражада шўрланган.

Республикада барпо қилинган аксарият сув хўжалиги инфратузилма объектларининг хизмат кўрсатиш муддати 50-60 йилдан ортиб, уларнинг техник ҳолати йилдан-йилган ёмонлашмоқда. Хусусан, ирригация тизими каналларининг 66 фоиз қисми тупроқ ўзанли бўлиб, сувнинг фильтрация ҳисобига йўқолиши юқорилигича қолмоқда. Бундан ташқари,

77 фоиз ирригация тизими каналлари таъмирлаш ва тиклашни, 20 фоиз қисми эса реконструкция қилишни талаб этади.

Сув истеъмолчилари ва фермер хўжаликларининг 77 фоиз суғориш тармоғи тупроқ ўзанли бўлиб, 44 фоиз тармоқ таъмирлаш ва тиклашга, 10 фоиз тармоқ эса реконструкция қилишга мухтож. Мавжуд лоток тармоқларининг асосий қисми 30 йилдан зиёд хизмат кўрсатиб уларни ўз вақтида таъмирлаш ишлари амалга оширилмаганлиги, шунингдек, хизмат муддатларини ўтиб кетганлиги натижасида уларнинг 70 фоизи реконструкция қилиш ва алмаштиришни талаб қилади. Натижада ирригация тизими ва суғориш тармоқларининг фойдали иш коэффиценти ўртача 0,63, бир қатор ҳудудларда эса ундан ҳам паст бўлиб, асосий манбалардан олинadиган сувнинг 35 - 40 фоизи суғориш тармоқларида йўқотилмоқда.

Сув хўжалиги ташкилотлари ҳисобидаги 1 687 та насос станцияларининг 74 фоизи 30 йилдан, 20 фоизи 20 йилдан, 6 фоизи 10 йилдан ортиқ хизмат қилмоқда ёки 94 фоиз насос станциялари норматив хизмат муддатини (16 - 18 йил) ўтаб бўлиб, уларни модернизация қилиш ва алмаштириш, жами 2 887 км босимли қувурларнинг 10,3 фоиз қисми эса биринчи навбатда алмаштиришни талаб этиб, оқибатда уларни ишлатишда авария ҳолатлари кўплаб кузатилмоқда, шунингдек, электр энергияси сарфи юқорилигича қолмоқда.

3-жадвал “Ирригация ва энергия самарадорлигини яхшилаш бўйича миллий лойиҳа” доирасида танланган каналларда кўзатувлар давомида амалга оширилиши лозим бўлган ишлар

№	Каналлар номи	Қурилган йили	Сув ўтказиш қобилияти, м ³ /сек	Жами узунлиги, км	Реконструкция қилиш талаб этилади		Жами гидротехник иншоотлар сони, дона	шундан таъмирлаш ва реконструкция талаб этилади
					тупроқ ўзанли (бетонлаштириш)	бетон қопламали		
1	Занг канали	1967	86.4	87.66	2.0	37.5	216	183
2	Пахтабод канали	1978	25	54.1	31.99	22.26	207	205
3	Куваниш жарма	1945	180	81.2	69.7		20	7
4	Ромитон канали	1942	33	6.20	6.2		32	32
5	Хайрабод канали	1942	27	28.80	26.2		53	15
6	Шохруд канали	1938	66	10.04	9.8		69	22
7	Шимолий Ғарбий канали	1962	70	17.79	18.06		48	16
8	ШФМК канали	1940	110	137.08	80		581	184
	жами:			422.87	259.08	750	466	422.87

***Лойиҳа-смета ҳужжатлари ишлаб чиқиш жараёнида кўрсаткичларга ўзгартиришлар киритилиши мумкин.**

Дастлабки ҳолат

Қорақалпоғистон Республикаси. Қорақалпоғистонда бир нечта қўриқланадиган ҳудудлар мавжуд бўлиб, лойиҳа объектларига энг яқин жойлашгани Қуйи Амударё биосфера резервати (ҚАБР), лекин у лойиҳа ҳудудидан 23 км жанубда жойлашган. Қорақалпоғистонда бир нечта сув хавзалари жойлашган, аммо улардан энг яқини Жултурбас қўли, Рамсар участкаси лойиҳа майдонидан тахминан 18 км узоқликда жойлашган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 4 октябрдаги 846-сонли “Ўзбекистон Республикаси кўчмас мулк объектлари, моддий маданий мерос объектлари миллий рўйхатини тасдиқлаш тўғрисида”ги қарорига асосан, дастлабки маълумотларга кўра, лойиҳа ҳудудида маданий ёдгорлик, “Қораузяк” ОФЙда жойлашган XVIII-XIX асрларга оид Кабакли ота мақбараси, давлат мулки бўлган Габакли ота қабристони мавжуд.

Сурхондарё вилояти. Канал соҳилларида антропоген шароитга мослашган ҳайвонлар турлари яшайди. Лойиҳани амалга ошириш жараёнида аҳоли сонига жиддий ўзгаришлар кутилмайди, ноёб ёки йўқолиб кетиш хавфи остида турган турларнинг пайдо бўлиши кутилмайди. Сурхондарё вилояти ҳудудида бир қанча алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар мавжуд бўлиб, лойиҳа объектига энг яқин (Занг канали) 8,1 км масофада жойлашган Амударё текислиги бўлиб, Жанубий Сурхондарё сув омбори сув манбасидан 9,4 км масофа бошланади.

Дастлабки маълумотларга кўра, лойиҳа ҳудудида бир нечта маданий объектлар мавжуд, бироқ улар ҳақиқий реконструкция қилинадиган ҳудудда жойлашмаган. Энг яқин маданий масканлар 127-246-83 метр масофада жойлашган.

Қашқадарё вилояти. Лойиҳа ҳудуди бутунлай урбанизацияланган. Атроф-муҳитнинг ҳамма жойида антропоген компонент мавжуд. Пахтаобод суғориш каналининг тупроқли майдонлари бўйлаб кўп миқдорда ёғочли ўсимликлар тарқалган. Бу ҳудуднинг доимий намланиши билан осонлашади. Ўсимликлари Ўзбекистон Республикаси Қизил китобига киритилган ўсимликлар рўйхатига киритилмаган.

Қашқадарё вилояти ҳудудида бир қанча алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар мавжуд бўлиб, лойиҳа объектига энг яқин (Пахтаобод канали) Чимқўрғон сув омбори ИБА ҳудуди бўлиб, канал манбасидан тўғондан бошлаб 115 метр масофада жойлашган. .

Қашқадарё вилояти ноёб ва бой маданий меросга эга. У қадимий археологик ва меъморий ёдгорликлар, турли оғзаки халқ оғзаки ижоди, гастрономия, миллий мусиқа ва фольклор, сахна санъати, маросим ва урф-одатлар, анъанавий ҳунармандчилик намуналари билан ифодаланади.

Дастлабки маълумотларга кўра, лойиҳа ҳудудида бир нечта маданий объектлар мавжуд, бироқ улар ҳақиқий қайта қуриш ҳудудида жойлашган эмас. Энг яқин маданий масканлар 251-1440 метр масофада жойлашган.

Бухоро вилояти. Бухоро вилоятида Шохруд канали, Ромитан ва Хайробод каналининг шимолий-ғарбий тармоғи бўйлаб лойиҳа ҳудуди суғорма деҳқончиликнинг ўзига хос ташкил этилган тузилмаси билан ифодаланади, унинг таъсирида ўзига хос экологик ва табиий омиллар тараккий этган. Бухоро вилоятининг ушбу ҳудудларида, бевосита каналлар бўйлаб кўп миқдорда дарахтзорларнинг маданий шакллари ўсади, баъзи жойларда табиий

Ўсимликлар мавжуд. Ҳозирда Шохруд, Шимолий-Ғарбий тармоғида, Ромитан ва Хайробод каналарида 5 оилага мансуб 10 турдаги нотижорат балиқлар яшайди.

Балиқлар орасида Қизил китоб эндемикларининг пайдо бўлиши ҳақида тарихий маълумотлар ҳам мавжуд бўлиб, уларда доимий сув миқдори билан жуда кам учрайдиган эндемик Бектир балиқлари сақланиб қолиши мумкин - катта куракбурун, Амударёнинг йирик куракбурунли Псеудоссапхирхйнчус, кауфманни (Bogdanow, 1874) ва Кичик Амударё куракбурун, остурба, Псеудоссапхирхйнчус херманни (Kessler, 1877), шунингдек, Орол атиргуллари, тиканли остур балиғи (*Acipenser nudiventris* Lovetzky, 1828) Ҳалқаро табиатни муҳофаза қилиш жамити ва Ўзбекистон Қизил китобига киритилган.

“Жамоатчилик тинглови” давомида иштирокчиларга ушбу балиқ турларининг фотосуратлари намоиш этилди, иштирокчилар ушбу балиқ турлари илгари дарё ва каналларда учраганлигини тасдиқладилар, бироқ бундан бир неча ўн йиллар аввал, сўнгги йилларда катта Амударё белкурак турлари балиқлари кузатилмаган.

Бухоро вилоятида ва унга яқин жойлашган Қашқадарё ва Навоий вилоятларида бир неча алоҳида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар мавжуд, бироқ лойиҳа ҳудудига энг яқин Тўдакўл ва Куюмазор сув омборлари (6,2 км), Жайрон табиий кўчатзори экомаркази ҳисобланади.

Бухоро вилояти ноёб ва бой маданий меросга эга. У қадимий археологик ва меъморий ёдгорликлар, турли оғзаки халқ оғзаки ижоди, гастронимия, миллий мусиқа ва фольклор, сахна санъати, маросим ва урф-одатлар, анъанавий ҳунармандчилик намуналари билан ифодаланади.

Дастлабки маълумотларга кўра, лойиҳа ҳудудлари доирасида бир неча маданий объектлар мавжуд, бироқ улар реконструкция қилинадиган объектлар ҳудудида жойлашмаган. Энг яқин маданий объектлар 700 м ва ундан ортиқ масофада жойлашган.

Иқлим ўзгариши.

Ушбу бобда келтирилган маълумотлар асосан Ирригация ва энергия самарадорлигини ошириш миллий лойиҳаси учун тайёрланган Иқлим ўзгариши ва хавфларни баҳолаш ҳисоботида ва миллий ҳуқуқий ҳужжатларга асосланади. Глобал Глобал иқлим ўзгариши натижасида Марказий Осиёда сўнгги 50-60 йил давомида музликлар майдони тахминан 30 фоизга қисқарган. Тахминларга кўра, ҳарорат 20Сга ортганда музликлар ҳажми 50 фоизга, 40Сга исиганда эса 78 фоизга камаяди. Ҳисоб-китобларга кўра, 2050 йилгача Сирдарё ҳавзасида сув ресурси 5 фоизга, Амударё ҳавзасида 15 фоизгача камайиши кутилмоқда. Ўзбекистонда 2015 йилгача бўлган даврда сувнинг умумий тақчиллиги 3 млрд куб метрдан ортиқни ташкил қилган бўлса, 2030 йилга бориб 7 млрд куб метрни, 2050 йилга бориб эса 15 млрд куб метрни ташкил қилиши мумкин.

Иқлим ўзгариши ва хавфларни баҳолаш иқлим ўзгариши таъсирига тегишли ўнта "Юқори" камчиликларни аниқлади. Улар орасида тўрттасига устуворлик берилди: (а) сув билан таъминланишнинг камайиши; (б) сувга бўлган талабнинг ортиши; (с) экинларнинг иссиқлик таъсирининг кучайиши; (4) тупроқ шўрланишининг ортиши; ва (5) дарёлар ва суғориш ва дренаж тармоқларида чўкиндиларнинг кўпайиши.

Вариантларни таҳлил қилиш. Ҳар бир кичик лойиҳа учун бир нечта муқобил вариантлар кўриб чиқилди. Муқобил вариантларда каналнинг текислиги, инфильтрацияни камайтириш учун мембрана турлари ва “ноль вариант” кўриб чиқилди.

Манфаатдор томонларнинг иштироки. Ўзбекистон ҳукумати ирригация соҳасида кўплаб манфаатдор томонлар мавжудлигини ва уларнинг умидлари ва йўналишлари, шунингдек, лойиҳа билан боғланиш имкониятлари турлича эканлигини тан олади. Ушбу фарқ ҳар хил манфаатдор томонларни аниқлаш ва ҳар бир кичик гуруҳларга эришиш учун ёндашувни ишлаб чиқиш учун манфаатдор томонларни жалб қилиш режасини (МТЖҚР) ишлаб чиқиш бўйича тизимли ҳаракатларни талаб қилади. Оддийроқ қилиб айтганда, у маслаҳатлашувлар ва ошкор қилиш учун мос ёндашувни таъминлайди. Умуман олганда, МТЖҚР қуйидаги мақсадларга хизмат қилади: (i) манфаатдор томонларни аниқлаш ва таҳлил қилиш; (ii) маслаҳатлашувлар ва маълумотларни ошкор қилиш учун самарали алоқа воситалари каби иштирок этиш усуллари режалаштириш; (iii) қарорларга таъсир қилиш учун платформалар яратиш; (iv) манфаатдор томонларни жалб қилиш бўйича тадбирларни амалга оширишда турли иштирокчиларнинг роли ва масъулиятини аниқлаш; ва (v) Лойиҳанинг шикоятларини кўриб чиқиш механизмини (V) ишлаб чиқиш. Жаҳон банкининг Атроф-муҳит ва ижтимоий стандарти (АМИС)-10 га мувофиқ иккита кенг тоифа мавжуд: “Лойиҳадан таъсирланган томонлар” ва “Бошқа манфаатдор томонлар”. Лойиҳанинг потенсиал манфаатдор томонлари сифатида қуйидаги гуруҳларни аниқлаш мумкин:

- Маҳаллий фермерлар
- Дехқон фермерлари
- Маҳаллий аҳоли
- “Худудгаз таъминот” АЖ
- “Худдий электр тармоқлар” АЖ
- “Ўзсувтаъминот” АЖ
- Аёллар
- Бошқа заиф гуруҳлар (ногиронлар, камбағаллар, ерсиз уй хўжаликлари ва бошқалар).

“Бошқа манфаатдор томонлар”га лойиҳанинг жамоатчилик манфаатларига таъсири туфайли лойиҳадан манфаатдор бўлган шахслар ёки ташкилотлар киради. Ушбу қатламлар қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:

- Марказий ҳукумат (сув хўжалиги вазирлиги)/Қишлоқ хўжалиги вазирлиги
- Маҳаллий ҳокимият органлари (ҳокимликлар, фермерлар кенгашлари)
- Маҳалла қўмиталари
- Кадастр агентлиги
- Фуқаролик жамияти ташкилотлари, масалан, экологик нодавлат ташкилотлар.
- аҳолининг ижтимоий ҳимояга мухтож қатламлари.

Ишлаб чиқилган МТЖҚР Атроф-муҳит ва ижтимоий бошқарув режаси (АМИБР) га илова қилинган алоҳида ҳужжат сифатида тақдим этилади. Лойиҳа учун Мурожаатларни кўриб чиқиш механизми ишлаб чиқилди ва жамоатчилик билан маслаҳатлашувлар давомида тақдим этилди.

Жамоатчилик консультациялари. МТЖҚР, АМИБР ва КСани тайёрлаш жараёнида лойиҳа гуруҳи асосий манфаатдор томонлар билан Сув хўжалиги вазирлиги, ҳудудий ирригация тизимлари ҳавза бошқармаси вакиллари, фермерлар, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ерлари ҳамда маҳаллий ҳокимликлар вакиллари билан муҳокамаalarda қатнашдилар. Муҳокамада каналлар яқинида жойлашган аҳоли, мактаблар вакиллари, маҳаллалар вакиллари ва бошқалар иштирок этишди.

Лойиҳа бўйича манфаатдор томонларнинг фикрларини тўплаш ва лойиҳа фаолиятини келишиш учун 2024 йил март ойида лойиҳа ҳудудларида маслаҳатлашувлар ўтказилди. Ушбу учрашувларда жами 650 нафар (506 нафар эркак, 77,8 фоиз ва 144 нафар аёл, 22,2 фоиз) киши иштирок этди.

Атроф-муҳит ва ижтимоий оқибатлар. АМИБР нинг 7-бобида лойиҳанинг потенсиал ижобий ва салбий таъсирининг прогнози ва баҳоси келтирилган, салбий таъсирларни назорат қилиш учун юмшатиш чоралари ва тақлиф қилинаётган чора-тадбирлар билан бартараф этилмайдиган таъсирлар аниқланган; шунингдек, атроф-муҳитни яхшилаш бўйича баъзи амалий тадқиқотларни тақлиф қилинади. Лойиҳанинг кутилаётган атроф-муҳитга таъсири уч босқичда кўриб чиқилди - қурилишдан олдинги, қурилиш ва фойдаланиш жараёнида.

Баҳолаш шуни кўрсатдики, қурилишдан олдинги босқичда асосий таъсир барча зарур рухсатномалар олинмаса (дарахтларни кесиш, МКРларни ишлаб чиқиш ва компенсация тўлаш, карьерларни очиш учун зарур лицензияларни олиш, аҳоли пунктларини қуриш ва бошқалар) юзага келиши мумкин. Пудратчи хавфларни тўғри баҳолашни амалга ошириши ва ҳудудга хос атроф-муҳит ва ижтимоий бошқарув режаларини (АМИБРлари) ишлаб чиқиши учун муҳим бўлади. Бундан ташқари, аҳоли пунктлари яқинида ёки ичида жойлашган қурилиш объектлари учун йўл ҳаракати бошқаруви режаларини ишлаб чиқиш ва маҳаллий йўл ҳаракати қоидаларига эътироз билдирмаслик, маҳаллий аҳолига яқин атрофдаги аҳоли тўғрисидаги маълумотларни ошкор қилиш йўл-транспорт ҳодисалари ва ишчилар ва аҳоли ўртасида юзага келиши мумкин бўлган жароҳатларни камайтириш учун муҳим аҳамиятга эга.

Қурилиш босқичида асосий экологик хавфлар аҳоли пунктлари ичидаги ёки яқинидаги ҳудудларда чанг, шовқин ва тебраниш ҳосил бўлиши билан боғлиқ бўлади. Лойиҳада қозикларни қозиш кўзда тутилмаган. Бироқ, оғир машиналар ишлайдиган жойларда пудратчилар бинонинг яхлитлигини назорат қилишлари тавсия этилади. Агар бинолар ёмон ҳолатда бўлса, тебраниш даражаси паст бўлган ускуналардан фойдаланиш керак бўлади.

Қурилиш лагерларини тўғри сақлаш, чиқиндиларни тўғри қайта ишлаш ва йўқ қилиш алоҳида эътибор талаб қилади. Қурилиш босқичида каналлар ва вайрон қилинган гидротехник иншоотларнинг эски бетонларини бузиш натижасида кўплаб қурилиш

чиқиндилари ҳосил бўлади. Пудратчилар миллий қонунчиликка мувофиқ белгиланган жойларда тўғри йўқ қилинишини таъминлаши керак.

Лойиҳа ҳудудида Қизил китобга киритилган турлар мавжуд, аммо ўсимликларни тозалаш яқинда қабул қилинган қонунчилик ва қоидаларга тўлиқ риоя қилган ҳолда амалга оширилиши керак. АМИБРнинг 4-илоvasи зарур тартиб-қоидаларни тавсифловчи ҳужжатлар рўйхатини ўз ичига олади.

Меҳнатни муҳофаза қилиш, меҳнатни муҳофаза қилиш ва жамоат хавфсизлигини таъминлаш масалаларига алоҳида эътибор қаратиш лозим. Пудратчилардан Хулқ-атвор кодексини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш талаб қилинади ва лойиҳани етказиб бериш бўлинмалари МТЖҚР ни самарали амалга ошириш учун талаб қилинади. Бу ишчилар ва маҳаллий жамоалар ўртасидаги низолар хавфини камайтиришга ёрдам беради.

Қурилиш босқичида бир қатор салбий таъсирлар юзага келади: йўлларнинг ёпилиши ёки аҳоли пунктларида автотранспортнинг кўпайиши, сув таъминотидаги узилишлар (ичимлик ва суғориш), йўл шароитининг ёмонлашуви ва бошқалар туфайли уйлар ва корхоналарга киришда вақтинчалик қийинчиликлар ва бошқалар. Ушбу салбий таъсирлар билан бир қаторда бир қатор ижобий таъсирлар ҳам кутилмоқда: Пудратчи ходимлари сифатида янги вақтинчалик иш ўринларини яратиш, қурилиш сменалари бўйича хизматлар кўрсатиш.

Эксплуатация босқичи. Лойиҳа амалга оширилаётган ҳудудлардаги фермер ва фермер хўжаликларининг меҳнат унумдорлиги ошишига катта таъсир кўрсатади. Ижтимоий баҳолашга кўра¹, сув таъминоти яхшиланганда, лойиҳа якунига қадар қишлоқ хўжалиги ҳосилдорлиги ўртача 30-40 фоизга ошади. Суғориш учун сув етишмаслиги, каналнинг ёмон ҳолати (оқиш, сув сатҳининг пастлиги ва бошқалар) натижасида ҳосилнинг ҳозирги йўқотилиши тахминан 46,3% ни ташкил этади.

Қишлоқ хўжалиги ҳосилдорлигини ошириш лойиҳалаштирилган ҳудудлардаги фермер ва фермер хўжаликлари даромадларининг ўртача 40-50 фоизга ошишига олиб келади. Каналлар янгилангандан сўнг айрим фермерларнинг томорқаларига сув тортиш кучи билан оқиб келади ва насослардан фойдаланишга ҳожат қолмайди, бу эса электр энергияси, насосларни сотиб олиш, таъмирлаш ва техник хизмат кўрсатиш харажатларини камайтиради. Йўқотишларнинг қисқариши 46 фоизга баҳоланмоқда.

Ер участкалари унумдорлигини ошириш оилаларнинг даромадлари, бандлиги ҳамда кичик ва ўрта қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчилари даромадларининг ошишига олиб келади, самарали талабни оширади ва шу орқали аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламлари даромадларининг ошишига олиб келади. норасмий қишлоқ хўжалиги секторида банд (кичик савдогарлар, хунармандлар ва хизмат кўрсатиш соҳасида яқка тартибдаги тадбиркорлар) бўлганлар.

Лойиҳанинг лойиҳа ҳудудлари қишлоқ хўжалигида бандликка бевосита таъсири мўътадил бўлади, фермер хўжаликлари унумдорлигини ошириш бандликнинг 4% га ўсишини таъминлайди; Шу билан бирга, тегишли тармоқларда (қишлоқ хўжалигини қайта ишлаш, савдо, транспорт) бандлик ўсиши ва янги экинларни жорий этиш жуда муҳим бўлиши

¹ Temelsu, Ижтимоий таъсирларни баҳолаш ҳисоботи (2024)

кутилмоқда. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчиларига қишлоқ хўжалиги техникаларини таъмирлаш, улардан фойдаланиш ва қишлоқ хўжалиги техникаларига техник хизмат кўрсатиш бўйича хизматлар кўрсатиш сегментида ҳам бандликнинг ўсиши кутилмоқда.

Эксплуатация босқичдаги аксарият таъсирлар ижобий бўлади. Сувдан фойдаланиш самарадорлигини ошириш, сув йўқотишларини камайтириш, фермерлар ва уй хўжаликлари даромадларини ошириш, иқлим ўзгариши (сувнинг камайиши) ва сиёсий жиҳатлар (Афғонистон томонидан сувни олиш) туфайли сув мавжудлигининг ўзгаришига мослашиш.

Янгиланган суғориш тизимларининг юқори самарадорлиги туфайли, тахминан. Ҳозирги даражага нисбатан сув сарфини гектарига 60 фоизга камайтириш. Шу билан бирга, фойдаланилмаётган ерларни тиклаш ҳисобига лойиҳага киритиладиган инвестициялар тўртта танланган схема бўйича соф суғориладиган майдонни тахминан 2000 йилги жорий қийматга нисбатан деярли уч барабар оширади. 15850 гектардан 45 минг гектаргача. Фермер хўжаликларида суғориш тадбирларини амалга ошириш (лойиҳа томонидан молиялаштирилмаган, лекин Ўзбекистон миллий дастури томонидан қўллаб-қувватланган ва лойиҳа давомида ва лойиҳадан кейин босқичма-босқич амалга оширилиши кутилмоқда) туфайли тизимлар учун умумий сув талаби 286 миллион м³ дан камаяди. кубометрга (дастлабки ажратиш) 194 млн. м ни ташкил этади, бу эса пировардида 92 миллион куб метр сувни тежашга олиб келади.

Биологик хилма-хиллик учун баъзи потентсиал хавфлар каналдан сув инфильтрациясининг камайиши ёки Чимкўрғон сув омборидан суғориш учун сувнинг ҳаддан ташқари кўп чиқиши натижасида юзага келиши мумкин.

Юзага келиши мумкин бўлган салбий таъсирлар орасида сув таъминотининг яхшиланиши туфайли қишлоқ хўжалиги амалиётларининг кучайиши туфайли пеститсидлардан фойдаланишнинг кўпайиши бу соғлиқ учун хавф туғдириши мумкин. Шунинг учун фермерларга уларни қандай қилиб хавфсиз бошқариш бўйича ўқитиш ва тренинглар ўтказиш лозим. Шу сабабли, лойиҳа доирасида амалга ошириладиган ўқув дастурига уларни киритиш керак бўлади.

Иқлим ўзгаришига таъсири. Ушбу лойиҳа доирасида Жаҳон банки жамоаси иқлим ўзгаришини баҳолашни ўтказди. Ex-Ante Carbon-balance Tool (EX-АСТ)²га² асосланган иссиқхона газлари таҳлилига кўра, лойиҳа фаолияти иссиқхона газлари чиқиндиларининг умумий қисқаришига ҳисса қўшиши кутилмоқда. Лойиҳадан жамланган иссиқхона газларини тежаш 20 йил давомида тахминан 868 854 т СО₂-eq ни ташкил қилади, йиллик ўртача 41 686 т СО₂ eq /йил.

Лойиҳа йилига тахминан 199 миллион куб метр сув ва тахминан 16 миллион кВт/соатни тежаш имкониятига эга, бунинг натижасида инфратузилма самарадорлигини ошириш ва насос харажатларини камайтириш ҳисобига иссиқхона газлари эмиссиясини йилига 9621 тонна СО₂ эквивалентида аниқ камайтириш мумкин. Лойиҳа, шунингдек, гуруч экилган далаларн сабзавот ва полиз маҳсулотлари етиштиришга айлантириш орқали иссиқхона газлари чиқиндиларини камайтиради. Бундан ташқари, сув билан

² Миллий ТИА (2024)

таъминланишнинг ортиши, ўтмишдаги ва давом этаётган лойиҳаларда бўлгани каби, пахта этиштиришда ўғит ва химикатлардан фойдаланишни камайтиради.

Трансчегаравий таъсир. Ирригация ва энергия самарадорлигини ошириш миллий лойиҳасини амалга ошириш натижасида Амударёнинг қуйи оқимида Туркменистон экотизимининг функциялари ва яхлитлигини сақлаш ва сув олиш учун, шунингдек, Фарғона водийсининг Сирдарё ҳавзасидаги қирғоғларидаги сувдан фойдаланувчилар ва сув истеъмолчилари учун қолган экологик омилларга зарар етказилмайди.

Ирригация ва энергия самарадорлигини ошириш миллий лойиҳасини каби инфратузилма лойиҳаларини амалга оширгандан сўнг суғориш учун кутилаётган талаб ҳозирги талабга ўхшаш бўлади, чунки бу лойиҳа гектарига ҳосилдорликнинг ошиши ёки курғокчилик ва иқлим ўзгариши туфайли сувга бўлган талабнинг ҳар қандай ошишига олиб келган бўлса ҳам, бу ўсиш эҳтимоли бор. Техник чора-тадбирлар ва етказиб беириш инфратузилмасини модернизация қилиш, иқлимга чидамли технологияларни илгари суриш ва қарорлар қабул қилиш ва ҳаракат қилиш учун мослашувчан салоҳиятни кучайтириш орқали суғориш механизми/тарқатиш самарадорлигини ошириш ҳисобига қопланади.

Лойиҳада сувдан фойдаланишнинг умумий самарадорлигини Амударё ҳавзасида ҳозирги 36,7-48,7 фоиздан 62,0-66,1 фоизга, Сирдарё ҳавзасида эса 39,4 фоиздан 62,3 фоизга ошириши кутилмоқда. Лойиҳа ҳудудида сув таъминотининг яхшиланиши сувдан фойдаланиш даражасини оширишга олиб келади,

Лойиҳа томонидан молиялаштириладиган модернизация инвестициялари тармоқ самарадорлигини ошириш орқали суғориш учун сув олишни қисқартиради. Улар, шунингдек, кўпроқ нарсани босқичма-босқич жорий этишга имкон беради.

Барча аниқланган таъсирларни юмшатиш учун АМИБРнинг бир қисми сифатида атроф-муҳит ва ижтимоий бошқарувнинг кенг қамровли режаси (АМИБКҚР) ишлаб чиқилди. АМИБР таъсирни баҳолаш жараёнида аниқланган таъсирлар, Ўзбекистон қонунчилигига ва Жаҳон банкининг АМИС йўриқномаларига мувофиқ ушбу таъсирларни юмшатиш учун зарур бўлган ҳаракатлар тўғрисида қисқача маълумот тўплайдиган кенг қамровли маълумотларни тўплайди; ва уларнинг мақсадларига эришишда самарали бўлганлигини тасдиқлаш учун лойиҳа томонидан амалга оширилиши керак бўлган мониторинг фаолияти.

АМИБКҚР шунингдек, АМИБР (шу жумладан АМИБКҚР) (i) Ўзбекистон ва Жаҳон банкининг атроф-муҳитга оид талабларини ҳар томонлама кўриб чиққанлигини, (ii)) барча эҳтимолий аниқланганлигини таъминлаш учун ҳозирда мавжуд ёки лойиҳа давомида яратиладиган институционал тузилмалар ва имкониятларни батафсил баён қилади. атроф-муҳитга таъсир қилиш, (iii) тегишли юмшатиш чораларини таклиф қилиш ва (iv) самарали атроф-муҳит мониторинги ва лойиҳа таъсирини назорат қилиш тартиб-қоидаларини таъминлаш учун зарур тизимларни жорий этиш ва лойиҳанинг барча фаолияти давомида таъсирни юмшатиш чоралари.

Амалга ошириш механизмлари. Лойиҳани амалга ошириш гуруҳи (ЛАОГ) Марказнинг Тошкентдаги жорий офисида жойлашган бўлиб, у лойиҳа менежери, ирригация муҳандиси, насослар бўйича мутахассис, мониторинг ва баҳолаш бўйича мутахассис, ижтимоий ҳимоя

ва гендерни ривожлантириш бўйича мутахассис, экология бўйича муҳандис, харидлар бўйича мутахассис, ҳуқуқшунос, молиявий мутахассис ва ёрдамчи ходимлар билан бирга бухгалтердан иборат бўлади,. Худудларда лойиҳа бошқаруви гуруҳлари ирригация муҳандиси, назорат бўйича мутахассис ва насос бўйича мутахассисдан иборат бўлади.

Амалга ошириш бўйича маслаҳатчи (АОБМ) - Ушбу маслаҳат хизматларининг мақсади Лойиҳанинг муваффақиятли амалга оширилишини қўллаб-қувватлашдир. Маслаҳатчилар қурилиш пакетларини етказиб беришда, жумладан, қурилиш назорати ва шартномани бошқаришда иштирок этиши кутилмоқда.

Имкониятларни ошириш бўйича маслаҳатлар. Имкониятларни амалга ошириш бўйича маслаҳатчининг (ИАОБМ) роли биринчи навбатда лойиҳа натижаларига эришиш учун ишлайдиган ва амалий тизимлар ва тартибларни ишлаб чиқиш, сўнгра уларни амалга ошириш механизмларини амалга оширишда ЛАОГга ёрдам беришдан иборат бўлади.

Атроф-муҳит ва ижтимоий бошқарув бўйича маслаҳатлар Атроф-муҳит ва ижтимоий менежмент Лойиҳа бошқаруви компонентиға киритилган ва ЛАОГнинг мониторинг ва баҳолаш мутахассиси билан ишлайдиган консалтинг компанияси томонидан амалга оширилади.